

NOTĂ
 ASUPRA UNUI MIC TEZAU DE MONEDE ROMANE
 DE LA ÎNCEPUTUL IMPERIULUI, DESCOPERIT
 LA BOZIENI
 (r. Roman)

DE

MARIA CHIȚESCU, VASILE URSACHE

Dacă cercetarea pe cale arheologică a culturii materiale a triburilor geto-dace din Moldova a cunoscut în anii din urmă rezultate deosebite și unanim cunoscute¹, nu poate fi neglijată nicidecum contribuția pe care numismatica a adus-o, tot în anii din urmă, în lămurirea acestei deosebit de importante probleme². Descoperirilor monetare de până acum li se adaugă necentenit altele, care îmbogățesc permanent cunoștințele noastre despre lumea geto-dacă de la est de Carpați.

Printre noile descoperiri de acest gen se înscrie și tezaurul monetar descoperit în 1963 în comuna Bozieni³ (r. Roman, reg. Bacău), care, prin grija Muzeului de istorie Roman și cu sprijinul membrilor cooperativei

¹ V. Pârvan, *Castrul de la Poiana și drumul roman prin Moldova de Jos*, București, 1914, p. 93—130; cf. și R. Vulpe, *Piroboridava: Considerațiuni arheologice și istorice asupra Cetății de la Poiana în Moldova de Jos*, București, 1935; cf. același, *La civilisation dace et ses problèmes à la lumière des dernières fouilles de Poiana en Basse Moldavie*, în *Dacia*, N. S., I, 1957, p. 143—164; cf. același, *Muntenia și Moldova de Jos în timpul lui Traian, în lumina unei noi lecturi a papirului Hunt*, în *Studii clasice*, II, 1960, p. 348—353; cf. același, *Șantierul Poiana*, în *SCIV*, I, 1950, p. 47—52; II, 1951, I, p. 19—194, 24—214; III, 1952, p. 202—209, 217—220; cf. și B. Mitrea, *SCIV*, VIII, 1957, p. 165—182; cf. și Gh. Ștefan, *Nouvelles découvertes dans le « castellum » romain de Barboși (près de Galați)*, în *Dacia*, V—VI, 1935—1936, p. 341—349.

² B. Mitrea, *Contribuții numismatice la istoria triburilor daco-getice din Moldova în a doua jumătate a secolului al II-lea*, în *SCIV*, VII, 1956, 1—2, p. 159—177; cf. același, *Descoperirile de monede romane din așezarea geto-dacă de la Poiana și importanța lor istorică*, în *SCIV*, VIII, 1957, 1—4, p. 165—182; cf. același, *Penetrazione commerciale e circolazione monetaria nella Dacia prima della conquista*, ed. X, 1945, p. 100—125; I. Winkler, *Contribuții numismatice la istoria Daciei*, în *SCȘ Cluj*, 1955, p. 50—51.

³ În această localitate s-a descoperit un tezaur de monede romane, dar care s-a pierdut B. Mitrea, *Contribuții numismatice ...*, în *SCIV*, VII, 1956, p. 161.

agricole de producție din localitate, a putut intra în colecțiile acestui muzeu. Scos la iveală cu prilejul săpării unui șanț de canalizare, la punctul „La Velniță” din partea de est a comunei Bozieni, tezaurul compus din circa 25 monede, din care s-au recuperat 14 exemplare, se afla într-un vas de lut, alături de care s-a mai găsit un git de amforă romană și o fusa-iolă.

La cercetarea efectuată de noi la locul descoperirii s-a făcut constatarea că vasul cu monede a fost găsit într-un strat gros de arsură, fapt ce ne determină să considerăm că aici avem de-a face cu o așezare a geto-dacilor. Această afirmație pare să fie întărită de împrejurarea că terenul este propice așezărilor geto-dace, locul descoperirii aflându-se pe o pantă a dealului „Cornul Pojarului”, cu orientarea sud-estică. În apropiere de cursul de apă dealul coboară într-o pantă foarte lină, formînd aproape un platou. În vechime, pe aici au existat și cîteva izvoare. Continuînd cercetarea la suprafață, am constatat, pe baza materialului adunat (fragmente ceramice, chirpici, cenușă, cărbune) că avem de-a face cu o așezare geto-dacică situată la circa 300 m de satul Bozieni.

Ceramica găsită nu ne-a permis să obținem profile de vase, dar, după factura pastei, unele forme care se pot întrevădea, precum și fragmentele de amforă romană ne permit să facem această încadrare. Ceramica se poate grupa în trei categorii :

1. Ceramica lucrată la roată, din pastă de culoare roșie și cenușie, predominînd ceramica cenușie.

2. Ceramică grosolană, lucrată la mînă, de culoare cărămizie, cu forme care deduc vase-borcan și căuțiile dacice și cu decor de briuri simple sau alveolate.

3. Ceramica de import, amforele romane, de culoare cărămizie-gălbuie.

Vasul în care s-au găsit monedele are pe o parte din suprafață evidente urme de arsură și chiar resturi de cărbune, ceea ce dovedește că a căzut pe un strat de cărbune ce nu era complet stins.

De dimensiuni reduse (înălțimea de 0,083 m, diametrul fundului de 0,048 m și diametrul gurii de 0,051 m), vîsuțul în care s-au găsit monedele face parte din categoria ceramicii poroase ; este lucrat cu mîna dintr-o pastă grosolană, avînd în compoziție cioburi și scoici pisate, rare paiete de mica și numeroase mici pietricele care dau pereților vasului un aspect zgrunțuros.

Cu buza ușor răsfrîntă în afară, iar baza de formă rotund-ovală în plan și ușor convexă în profil, vasul are o slabă stabilitate. Pe partea de maximă rotunjire are patru proeminente mici, ușor aplatizate, dispuse aproximativ în cruce. Forma vasului (fig. 1), ca și tehnica de lucru

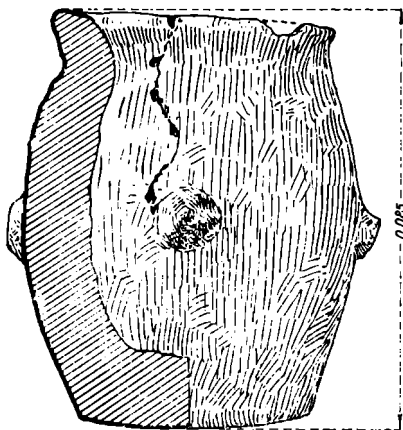

Fig. 1. — Bozieni (r. Roman). Vasul în care s-au găsit monedele.

Fig. 2. — Monedele din tezaurul de la Bozieni (r. Roman) (mărite de două ori).

permit încadrarea lui nu mai devreme de secolul I î.e.n. Tipul, ca atare, se întâlnește frecvent în așezările geto-dace, începînd din secolul I î.e.n. pînă în secolele II—III e.n.⁴

Referindu-ne acum la monedele recuperate (14 exemplare și 2 fragmente), constatăm că ele aparțin secolelor I î.e.n. și I e.n., după cum urmează :

1	<i>Ti Claudius</i> , Sydenham, Italia, 770. A. 78 î.e.n.
Fourée, ↙ 2,45 g.	1 ex.
2—3	<i>M. Volteius</i> , Sydenham, Roma, 774. A. 76 î.e.n.
Fourée, ↙ 2,70 g, unul fragmentar.	2 ex.
4—12	<i>M. Antonius</i> , Sydenham, 1225 (2 ex.) și 1241, Lybicae (7 ex.); 3 AR și 6 Fourée. ↘ 2,44 g ;
↓ 2, 70 g ; ↘ 2,08 g ; ↘ 2,63 g ; ↘ 1,77 g ; a. 32—31. Restul monedelor fiind fragmentare
nuli s-au trecut axul și greutatea.	9 ex.
13	<i>Vespasian</i> , BMC, Roma, 39. A. 69—70 e.n.
Fourée, ↓ 2,29 g.	1 ex.
14	O monedă ștersă, pe care se vede un V, probabil aparține categoriei de monede atribuite
lui Marc Antoniu (AE. 1,86 g) ; două fragmente de la două monede romane republicane.	

Rezultă că monedele se eșalonează între anii 78 î.e.n. (Ti. Claudius) și 69—70 e.n., ultima monedă fiind emisă în vremea împăratului Vespasian.

Monedele aflate acum în discuție sînt foarte tocite, cu legendele și efigiile șterse. De asemenea, nici metalul din care sînt lucrate nu este, cu excepția a trei exemplare, cel care ne-am fi așteptat — argintul —, ci un metal comun, anume bronz sau aramă, peste care se află o pojghiță subțire de argint. Or, din acest punct de vedere și cu excepția celor trei exemplare de care am amintit monedele din tezaurul de la Bozieni fac parte din categoria monedelor fourée⁵. Mai observăm de asemenea că metalul din care au fost lucrate monedele, chiar și cele de argint (al căror titlu rămîne să fie stabilit ulterior pe baza analizelor), este slab, fapt datorită căruia monedele sînt în totalitate foarte friabile⁶. Această stare de friabilitate accentuată poate constitui un indiciu că monedele nu au avut o perioadă de circulație prea îndelungată, că ele au putut fi teaurizate

⁴ Și pe această cale mulțumim colectivului de la șantierul arheologic Brad pentru informațiile date, precum și colegului Gh. Bichir pentru unele lămuriri și sugestii.

⁵ Moneda fourée are baza din metal comun (bronz, fier, plumb), îmbrăcată într-o foiță subțire de argint. Exemplarele fourée sînt monede fără valoare intrinsecă, emise cu scop fraudulos. Procedul fourée este cunoscut din epoca greacă arhaică, secolul al VI-lea î.e.n., la Milet, Samos, Siracusa și Crotona. Piese fourée nu sînt totdeauna produsul unor ateliere particulare de falsificare, ci și al atelierelor de stat. De exemplu, în 217 î.e.n., după înfrîngerea romanilor la Trebia, lângă lacul Trasimene, în vremea lui Sylla, prin legea Cornelia testamentaria, în timpul lui Marc Antoniu, după povestirile lui Pliniu etc., se bat monede fourée. În timpul imperiului de început se emit monede fourée, cu caracter oficial, dar destinate comerțului cu barbarii din Germania și India. H. Cohen (*Med. imper.*, 2. edit. t. 1, p. 389) spune că în timpul lui Vespasian au existat multe monede fourée emise oficial. Aceste monede se vor răni în vremea lui Commodus, pentru a se înmulți iar în timpul lui Septimiu Sever. E. Babelon, *Traité des monnaies grecques et romaines*, Paris, 1901, p. 633—640.

⁶ O parte din monedele din tezaur s-au pierdut, după cum ne-au informat descoperitorii. tocmai datorită acestei friabilități.

de îndată ce au intrat în posesiunea unui singur individ, iar gradului de tocire îi trebuie găsită, în acest caz, o altă explicație decât cea obișnuită, a circulației lor mai îndelungate.

Înainte însă de aceasta ținem să subliniem un alt fapt important, prilejuit de cercetarea acestor monede, și anume acela că greutatea nici unuia din exemplarele menționate nu atinge 3 g. Firește că pentru aceasta am luat în considerație numai greutatea monedelor întregi, nu și a celor aflate în stare fragmentară. Chiar și așa, monedele din tezaurul de la Bozieni au o greutate cuprinsă între 2,29 și 2,70 g. Rezultă limpede că aceste monede nu numai că nu au greutatea normală (3,90), dar că ele nu se apropie nici măcar de 3 g.

Întrucât nu ne sînt cunoscute și alte cazuri în care denari romani foarte tociți să aibe greutatea sub 3 g, considerăm că greutatea scăzută a acestor monede nu se datorește circulației lor îndelungate, ci că ea provine exclusiv din timpul baterii: monedele au ieșit din tipar cu această greutate.

În tezaurele de pînă acum imitațiile însumau un număr destul de mic în comparație cu monedele originale. Pentru prima dată se pare că avem de-a face cu un tezaur ale cărui monede au în totalitate atributele unor contrafaceri. Toate caracteristicile mai sus menționate, și în primul rînd metalul comun, friabilitatea lui și greutatea scăzută a tuturor monedelor, duc în chip firesc la aceeași încheiere. Mai mult decât atît, greutatea apropiată la toate monedele din acest tezaur ne determină să presupunem că ele au fost emise în același atelier monetar, în același timp și de același meșter. În acest caz, gradul accentuat de tocire a monedelor se explică prin tocirea stanțelor.

Și în tezaurul de la Bozieni constatăm prezența contramărcilor pe unele monede. Astfel, din 13 monede (identificabile) cinci sînt contramarcate: cele trei monede de argint și una de bronz emise, toate, cu numele lui M. Antoniu și o altă monedă emisă cu numele magistratului Ti. Claudius.

Pe baza celor arătate mai sus, considerăm că aceste contramărci s-au transmis de pe moneda originală pe moneda contrafăcută.

De altfel, monedele ce fac obiectul discuției noastre nu sînt exemplare unice, prin factura lor, descoperite la noi în țară. Într-un studiu recent, B. Mitrea atestă prezența acestor monede, de astă dată geto-dace, de tip Vîrteju, descoperite în așezările geto-dace de la Zimnicea și Popești⁷. Mai amintim tezaurele monetare descoperite la Pipera, Vîrteju⁸, Comana⁹, Petrești¹⁰, în care, pe lîngă moneda locală geto-dacă din argint bun, se întîlnesc și exemplare fourée.

Problema care se pune este aceea de a ști centrul în care aceste monede au fost contrafăcute. Deocamdată tezaurul de la Bozieni ne oferă un prim material de acest gen și rămîne ca descoperiri și studii viitoare să aducă precizuni în acest sens.

Intrînd în categoria monedelor contrafăcute, nu ne rămîne decât să conchidem că exemplarele din cuprinsul tezaurului de la Bozieni au fost

⁷ B. Mitrea, *Monede antice și feudale de la Zimnicea*, în *SCIV*, XVI, 1965, 2, p. 245—246.

⁸ M.N.A., reg. inventar, C. Preda, nota inv. autor nr. 14 și B. Mitrea, M.N.A., nota inventar nr. 387.

⁹ Tezaurul se află la Muzeul G. Severeanu; informație C. Preda.

¹⁰ Tezaurul se află în colecțiile Muzeului de istorie a orașului București; informație M. Gramatopol.

emise la o dată ulterioară anului 69—70 e.n., așa cum reiese din cuprinsul tezaurului. Monedele fiind tocite, e posibil ca meșterul să fi luat ca model exemplare uzate; rezultă deci că moneda de la Vespasian (ne referim la model, și nu la imitație) a circulat un timp îndelungat. De aceea credem că emiterea contrafacerilor cuprinse în tezaurul discutat s-a putut face, probabil, spre sfârșitul secolului I e.n.

Cît privește teaurizarea acestor monede, ținînd seama de necesitatea unui timp minim pentru stringerea lor în mîinile unei singure persoane și deopotrivă de factura vasului în care ele au fost depuse, credem că nu vom greși prea mult opinînd, cu titlu de ipoteză, că aceasta s-a petrecut la finele secolului I e.n. sau la începutul secolului II e.n. Această precizare este cu atît mai semnificativă cu cît, așa cum arătăm la începutul acestui articol, tezaurul de la Bozieni nu pare să fi fost îngropat pentru a fi ascuns, ci făcea parte componentă dintr-o așezare geto-dacă. Împrejurarea că acest tezaur se afla, conform datelor comunicate nouă de descoperitor, într-un strat de arsură gros de circa 0,20—0,30 m, ne determină să sugerăm, cu toată rezerva impusă de lipsa cercetărilor arheologice în acest loc, că această așezare și-a sfîrșit existența la finele secolului I e.n. în urma unui puternic incendiu.

NOTE SUR UN PETIT TRÉSOR MONÉTAIRE ROMAIN DU DÉBUT DE L'EMPIRE, DÉCOUVERT À BOZIENI (DISTRICT DE ROMAN)

RÉSUMÉ

Les auteurs donnent la description d'un petit trésor monétaire romain, comportant des pièces de la République et de l'Empire, découvert dans une station géto-dace de la commune Bozieni (district de Roman, région de Bacău). Les monnaies — 14 exemplaires dont 13 romaines républicaines et une impériale (fig. 2) — étaient déposées dans un vase de facture géto-dace (fig. 1). Au point de vue chronologique, le trésor appartient aux années 78 avant notre ère — 69/70 de notre ère. A l'exception de 3 pièces argentées (mais à un titre bien réduit), toutes les autres monnaies sont fourrées et très usées; leur poids varie de 2 gr 29 à 2 gr 70.

Elles font partie de la catégorie des contrefaçons et ont été frappées à une date ultérieure à l'an 69—70 de n. è. Le trésor fut caché après cette date, pour des motifs en étroite relation avec les événements survenus dans le monde géto-dace en général, vers la fin du Ier siècle de notre ère, notamment les guerres daco-romaines.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — *Bozieni* (district de Roman). Le vas qui renfermait les monnaies.

Fig. 2. — Monnaies du trésor de *Bozieni* (district de Roman) (agrandies deux fois).